

20. Там само. — Арк. 30-32; *Борьба* — 1920 — 15, 16 июля.
21. ДАОО. — Ф. 40. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 26.
22. *Бриндак О.* Названа праця. — С. 108.
23. ДАОО. — Ф. 40. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 33.
24. Там само. — Арк. 30.
25. *Курас И. Ф.* Названа праця. — С. 288-289.
26. *Борьба* — 1920 — 21 липня; *Полушкина В. А.* Названа праця. — С. 132-134.
27. ДАОО. — Ф. 40. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 28.
28. *Бриндак О.* Названа праця. — С. 109.
29. *Ветров Р. І., Донченко С. П.* Політичні партії України в першій чверті ХХ ст. (1900 — 1925 рр.) — Дніпропетровськ — Дніпродзержинськ, 2001. — С. 189.
30. *Бриндак О.* Названа праця. — С. 99.
31. *Курас И. Ф.* Названа праця. — С. 289.
32. *Бриндак О.* Названа праця. — С. 108.
33. *Остапенко Я. М.* Ліквідація більшовицькими опозиційних політичних партій в Україні (1920 — 1925 рр.) — Дис... канд. іст. наук. — Харків, 2000. — С. 74-76.
34. Там само. — С. 74-76.
35. Всероссийская перепись членов РКП. Итоги партпереписи 1922 года на Украине. — Харьков, 1922. — С. 44-45.
36. *Маймескулов Л. Н., Рогожин А. И., Сташиц В. В.* Всеукраинская чрезвычайная комиссия. — Харьков, 1920. — С. 219.

С. А. Волкова

ЧЕСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ: АДАПТАЦІЯ В НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

В умовах становлення України як незалежної держави особливого значення набуває вивчення етнічної історії країни. Історія поліетнічних регіонів України безпосередньо пов'язана з дослідженням історичного минулого кожного етносу. Такі області, як Запорізька, Одеська, Херсонська та Кримська АРСР, у 20 — 30 рр. ХХ ст. постають рідкісним прикладом сплетіння культур та адаптації різних національностей в нових політичних умовах. В даному дослідженні розглядаються соціально-економічні, суспільно-політичні, культурні аспекти життя чеського населення південних областей України в період 20 — 30-х рр. ХХ століття.

У зв'язку з відсутністю досліджень по даній проблемі в радянській і сучасній історіографії, основними джерелами для вивчення чеського етносу є архівні матеріали. Основні документи з історії чеських поселень півдня України у ХХ столітті зосереджені: у Державному архіві в Автономній Республіці Крим (ДААРК) (у фондах Центрального виконавчого комітету Кримської АРСР, Джанкойського райвиконкому, Богемської сільради), у Державному архіві Одеської області (ДАОО) (у фонді Одеського окружного виконавчого комітету), у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління (ЦДАВОВУ) (у фондах Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і Центральної комісії національних меншин при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті). Ряд документів по даній темі знаходиться в Національних архівних наукових фондах рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (у фонді Кабінету національних меншин).

Метою даної статті є аналіз на основі архівних матеріалів соціально-економічної і суспільно-політичної історії чеського етносу на півдні України (у Херсонській, Одеській областях, Мелітопольському районі Запорізької області і Кримській АРСР).

У 20 — 30 роки ХХ століття на півдні України чехи проживали в містах, передмістях і в сільській місцевості, як компактними моноетнічними поселеннями, так і в поселеннях разом з росіянами, німцями і кримськими татарами. За “Відомостями про національний склад Миколаївського, Херсонського і Первомайського округів” у Херсонській області назване тільки одне чеське поселення — Кінський Загін, у якому в 1920 році чехів нараховувалося 155 осіб, а в 1924 році — 165 осіб [1, арк. 164].

У Мелітопольському районі чехи проживали в селищі Чехоград (з 1869 року). За даними “Національного складу округів УРСР” чеське населення в Мелітопольському окрузі складало 829 осіб [2, арк. 18]. Міських жителів — 31 особа, а сільських — 798 осіб [3, арк. 8]. У “Звіті Мелітопольського окрвиконкому” про роботу рад області за період 1926 — 1927 років серед сільських рад різних національних меншин названо одну чеську сільську раду — Чехоградську [4; 5].

В Одеській області за переписами 1920, 1923, 1926 років чехи

проживали в м. Одесі — 588 осіб (1920), 263 особи (1923), 253 особи (1926) [6; 7, арк. 25]. У сільській місцевості чехів нараховувалося 178 осіб. Архівні документи “Про розташування народів УРСР за округами 1930 — 1931 рр.” [3, арк. 8] і “Національний склад округів УРСР” [8, арк. 6] містять дані про кількість чеського населення в Одеській області — 434 особи.

Чехи Одеського округу брали активну участь у політичній роботі, організовували громади взаємодопомоги, входили до складу робочих кооперативів і куцспілок. З 1926 року чехи входили до складу управлінського апарату ЦРК (центрального робітничого кооперативу) у кількості двох осіб. Таблиця “Про національний склад виборців до міськради куцспілки і дрібного кредиту на 1926 — 1927 рр.” містить інформацію про чехів Одеської куцспілки [9, арк. 36, 71]. “Зведена відомість про кількість національного і соціального складів колективів нацменшин по Одеському округу” називає число чехів у куцспілці — 11 осіб (1926 р.), 15 осіб (1927 р.). Основні галузі кустарної промисловості, в якій були зайняті чехи, — металообробна, деревообробна, швейна і харчова [10, арк. 26-36]. У 1925 — 1926 рр. в Одеській області функціонували “товариства селянської взаємодопомоги”, розраховані на надання допомоги найбільшому населенню. Чеських організацій взаємодопомоги нараховувалося 14, до складу яких входило 337 осіб [11, арк. 67-70].

Найбільш великим чеським поселенням в Одеській області була Веселинівка Березовського району. Серед її жителів переважною більшістю було заможне селянство. На базі чеського села було організовано національну сільську раду, школу “соцвиховання”, у якій проводилася політпросвітробота [11, арк. 71]. Політпросвітробота проводилася в сільських клубах (чеський клуб був тільки один). Важливу роль у виховній роботі відігравали “червоні куточки” (чеських -11), “хати — читальні” (чеських — 10) [11, арк. 72].

У Кримській області, за даними Всесоюзного перепису населення 1926 року, чехів проживало 1406 осіб, у процентному відношенні до всієї кількості населення Кримської АРСР це складало 0,2%. Серед міського населення чехів нараховувалося 219 осіб (0,1%), у сільській місцевості — 1187 осіб (0,3%) [12, арк. 1]. У Джанкойському районі Кримської АРСР знаходилися дві чеських сільради — Богемська і Олександрівська. На 1925 — 1926 рр. у чесько-німецькому селі Олек-

сандрівка проживало 668 осіб, у Богемській сільраді в чеському селі Богемка — 311. У ще одному чеському поселенні — Цареквич, що входило до Курманської сільради, чеське населення складало у 1925 році 210 осіб [13, арк. 37-49]. Чехи на 1930 рік у Джанкойському районі проживали також у селах, що входили до складу Мар'їнської сільради — 14 осіб (російська сільрада), Бурлак-Томинської — 50 осіб (кримсько-татарська сільрада), Джадра-Бурлацької — 5 осіб (змішана сільрада) [14, арк. 2-11]. Крім північного Криму, де чисельність чеського етносу була найбільш значною порівняно з іншими районами, чехи були розселені майже по всьому півострову. У Бахчисарайському районі — 1 чех, Феодосійському — 139, Ялтинському — 7, Судацькому — 5, Балаклавському — 17 [15], Євпаторійському — 24, Сімферопольському — 34 особи [16, арк. 1].

Найчисленнішими чеськими поселеннями вважалися Олександрівка і Богемка. У 1925 році в Олександрівці нараховувалося 264 чеха. Площа землі при даному селі складала 1050 десятин. Основні сільськогосподарські культури, що вирощувалися, — пшениця, ячмінь, овес, кукурудза. В Олександрівській сільраді у 1924 року було засновано артіль “Хлібороб”, до якої входили чехи, німці, росіяни і кримські татари [17; 18]. У “Списку торгово-промислових підприємств Джанкойського району” перелічуються засновані в Олександрівці “Сільпо” і торгово-промислове підприємство “Крупорушка” [19, арк. 10]. Про діяльність Олександрівського сільськогосподарського кредитного товариства містить інформацію “Звітна доповідь голови правління Олександрівського сільськогосподарського кредитного товариства”, що відноситься до 1925 року [20, арк. 105-116]. Кожен член товариства одержував земельну ділянку в кредит, суми кредиту обумовлювалися окремо. Товариство володіло сільгоспматеріалами: знаряддя праці, дрібний сільськогосподарський інвентар, ліс, метал, якими постачало за необхідності всіх потребуючих. Товариство брало зобов'язання ремонтувати сільгоспмашини і несправний інвентар.

До складу Богемської чеської ради у 1925 р. входило 33 населених пункти з числом жителів 3482 особи. Кількість чеського етносу до інших національностей тут складала всього 11%, тоді як росіян нараховувалося 43%, кримських татар — 26%, німців — 17%. Землі при сільській раді знаходилося 20 тис. десятин. Основними

посівними культурами були: пшениця, жито, ячмінь [21, арк. 78, 162]. У Богемській сільській раді було організоване “Богемське товариство споживчої кооперації”. Товариство займалося в основному заготівлею хліба. Дана кооперація населення була направлена проти приватної торгівлі [22, арк. 19]. До періоду 1925 — 1926 рр. відноситься створення одного сільськогосподарського кредитного товариства і одного сільськогосподарського товариства. На території Богемської сільради знаходилися два маслоробні підприємства і чотири приватних млина [23]. У віданні сільради знаходилася комуна “Червоний пахар” [24, л. 76], Джадра-Кіятське товариство “Вигода”, група радгоспів “Султан-Бачол” [25, арк. 1] і “Комітет громадської взаємодопомоги”. Комітет займався організацією всебічної соціальної допомоги селянам, а також захистом господарських і правових інтересів найбільшого населення [26, арк. 114].

У протоколі №36 загальних зборів громадян села Богемка, що відноситься до серпня 1923 року, міститься інформація про матеріальну допомогу кримським чехам з Чехословаччини. Такою допомогою була тара від продуктів, продавши яку, сільське товариство одержало гроші на ремонт сільських шкіл і виплату необхідних посібників [27, арк. 21].

У чеських поселеннях у 1920 — 1930 рр. серед населення проводилася культурна і політико-виховна робота. Важливою культосвітньою установою для жителів чеських сіл був робочо-селянський клуб, “основне завдання якого полягало у розвиткові у населення духу самодіяльності, комуністичного будівництва і колективної творчої праці”. За сприяння Наросвіти, у чеських селах планувалося відкрити бібліотеки-читальні, організувати різні гуртки (музичні, літературно-наукові), систематично влаштовувати лекції на наукові теми, бесіди і мітинги [28, арк. 21]. Жителі чеських поселень виписували газети “Красный Крым” і “Кооперативный путь”. Вчителі брали активну участь у громадській роботі і політиці. Політична активність серед чеського населення постійно зростала [23, арк. 37-38].

Таким чином, протягом 1920 — 1930 рр. чехи півдня України брали активну участь у розвитку соціально-економічних відносин за соціалістичним зразком, відігравали значну роль у громадсько-політичному житті серед національних меншостей у період становлення радянської системи.

Література:

1. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 452.
2. Національні архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. — № 7. — 1/6.
3. Національні архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. — № 7. — 1/8.
4. ЦДАВОВУ. — Ф. 1. — Оп. 4. — Спр. 794.
5. ЦДАВОВУ. — Ф. 413. — Оп. 1. — Спр. 472.
6. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 495.
7. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 501.
8. Національні архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. — № 7. — 1/7.
9. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 461.
10. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 500.
11. ДАОО. — Ф. Р-969. — Оп. 3. — Спр. 466.
12. ДААРК. — Ф. Р-663. — Оп. 1. — Спр. 1874.
13. ДААРК. — Ф. Р-663. — Оп. 1. — Спр. 442.
14. ДААРК. — Ф. Р-663. — Оп. 2. — Спр. 329.
15. ДААРК. — Ф. Р-663. — Оп. 3. — Спр. 394.
16. ДААРК. — Ф. Р-663. — Оп. 3. — Спр. 987.
17. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 115.
18. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 27.
19. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 49.
20. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 232.
21. ДААРК. — Ф. Р-1532. — Оп. 2. — Спр. 12.
22. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 77.
23. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 216.
24. ДААРК. — Ф. Р-1051. — Оп. 1. — Спр. 150.
25. ДААРК. — Ф. Р-1532. — Оп. 2. — Спр. 18.
26. ДААРК. — Ф. Р-1532. — Оп. 3. — Спр. 1.
27. ДААРК. — Ф. Р-1532. — Оп. 1. — Спр. 2.
28. ДААРК. — Ф. Р-1532. — Оп. 3. — Спр. 2.